

Lönnrot-instituutti

Esimiehen avauspuhe Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kokouksessa 16. 3. 1967.

Vähäinen virallinen valonpilkahdus on varastautunut Suomalaisen Kirjallisuuden Seuraan sen hämärän sisästä, joka parin viimeksi kuluneen vuoden aikana on kätkenyt näkyvistämme korkean kulttuurilaitoksemme, Suomen Akatemian, väinämöisarvaviluiheen »miten olla kuin eleä», jopa hamletinkysymyksineen »ollako vai eikö». Yhtenä akatemialautakunnan asettajajäsenenä seuramme on näet kahdesti joutunut lausumaan käsityksensä eräistä Akatemian tähänastista toimintaa ja sen vastaisuutta koskevista kysymyksistä. Vaikka näin aiheutetut pohdiskelut eivät sellaisinaan sovellukaan vuosikokouksemme avauksen aiheiksi, täytyy erästä niissä esille tullutta yksityiskohtaa pitää niin läheisesti seuramme perinteellistä toimintapiiriä sivuavana, jopa enemmänkin: seuran vanhaan tavoitteeseen kohdistuvana, että voimme tässä tilaisuudessa varsin tuoreeltaan kiinnittää siihen huomionne. Puutun siihen sitäkin mieluummin, kun jotakin positiivista erinäisten pettymystemme jälkeen on nousut näköpiiriin.

Ne pettymykset! Niitä on kokenut seura, ovat kokeneet eräät meille läheiset.

Kuten vuosi takaperin todettiin, oli se kehittämisohjelma, jonka seuran asettama toimikunta oli valmistanut seuran

edustamien kansallisten tieteiden kokonaisaluetta varten 15-vuotiskaudeksi 1966—1980, osoittautunut liialliseen kulttuurioptimismiin pohjautuneeksi. Ajan merkit olivat tuntuneet suotuisilta, uusia tieteellisiä virkoja, jopa uusia yliopistoja ja korkeakouluja oli perustettu, kulttuurista oli tullut laajojen piirien suosikkisana — miksi emme siis me, joille suomen kieli, suomalainen kirjallisuus ja kansanperinne olivat sydämen asioita, olisi vainunneet kevään merkkejä tieteittemme ilmastossa. Vastaamme tuli kuitenkin karu todellisuus. Niin kiireellisiä toimenpiteitä vaativaksi kuin lisätyn tuen ja perustehtävien vakinaistamisen tarve oli osoitettukin, mihinkään suunnitelluista toiminnan tehostamiskeinoista ei ollut suotu mahdollisuuksia, tokko koko ohjelmasta oli julkisuudessa kuultu edes arvovaltaista tunnustusta. Kallis vuosi oli menetetty paikallaan polkemisessa. Nyt vuotta myöhemmin tiedämme, että mikään ei ole muuttunut, toinen kallis vuosi on kulunut. On ilmeistä, että kansallisten tieteiden kehittämisohjelman laadintaan oli lähdetty liian huonojen konstellaatioiden vallitessa. Se valmistettiin kuitenkin harkiten ja vastuuta tuntien, eikä sen huomiotta jättäminen ole murtanut sen perusteita. Kerran kaadettuina ne huuta-

vat velvoitustansa vuodesta vuoteen. Ennen muita on Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran hellittämättä kolkutettava yhteiskunnan omaatuntoa, muistutettava tieteellisistä tehtävistä, jotka meille itsenäisenä kansana, suomalais-kansallisen sivistyksen omaavana ja siitä vastuussa olevana osana ihmiskuntaa kuuluvat. Aikana, jolloin ns. »kulttuuritapahtumat» ovat ylintä maassa, kansalliset tieteet eivät saa, eivät voi tukehtua.

Jotakin positiivista — sanoin — on nyt kuitenkin selkeytymässä hämäryyden keskeltä. Mietintöön, jonka ns. vuoden 1965 akatemiakomitea on muutamia kuukausia takaperin esittänyt valtioneuvostolle, sisältyy nimenomainen edellytys, että Akatemiaan kuulunut kielitoimisto erotetaan nykyisestä yhteydestään, ja ehdotus, että valtioneuvosto kiireellisesti asettaisi komitean valmistelemaan valtion kielen ja kirjallisuuden tutkimuslaitoksen perustamista. Ellei julkinen hallinto maassamme vain leikittele komiteoilla ja mietinnöillä, on ehdotus otettava ilomielin vastaan. Sen alla on kansleri Paavo Rivilan ja seitsemän muun arvovaltaisen kulttuurihenkilön nimet, sitä on pidettävä merkittävänä lupauksena. Tietääkseni ne laitokset ja järjestöt, joilta opetusministeriö on pyytänyt lausuntoa mietinnöstä, ovat varsin yksimielisesti kannattaneet tämän ehdotuksen toteuttamista. Niin on tehnyt mm. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Missä siis tällä hetkellä olemme me täällä seurassamme kansallisten tieteiden kehittämisohjelmanemme. Ensi hätään sanoisin, että sille valtioneuvostolle, jota näin on ehdotettu valmistelemaan kielen ja kirjallisuuden tutkimuslaitoksen perustamista, mainittu ohjelma on oleva hyödyllinen alustus. Kauempaa lähtien sanoisin, että omalla tavallaan ollaan lähestymässä sitä, mihin keskuudessamme on tähdätty vuosikymmenien, etten sanoisi kokonaisen vuosisadan kuluessa. Aikoinaan puhuttiin toistuvasti akatemiasta, joka seurasta oli kerran

tuleva. 99 vuotta takaperin ajatuksen esitti Julius Krohn ehdottaessaan erityisen kielijaoksen perustamista seuran yhteyteen: »Tämmöisen osakunnan luomisella Seura taas astuisi askeleen lähemmäksi sitä perikuvaa, joka sen toivojen peränä aina kangastaa, nimittäin saada muuttua suomalaiseksi akatemiaksi.» Päivälleen 90 vuotta takaperin kuuluivat Y. S. Yrjö-Koskisen sanat seuraavasti: »Samassa määrässä kuin kirjallisuutemme alustavainen työ alkaa valmistua, on myöskin tämän seuran virka vähitellen muuttuva. Seuran kustantamistoimi on supistettava, niin pian kuin yksityinen kustantajaliike ottaa toisen tai toisen toimialan haltuunsa, ja Seuran huolenpito kirjallisuuden valmistuksista on vähentyvä, niin pian kuin perustus alkaa olla laskettuna - - . Moni kenties kysyy: mitä Seuran toimeksi silloin enää jääkään. Vastaus ei ole mielestäni aivan vaikea antaa. Kirjallisuus korkeammassa merkityksessä tosin on aina kansallishengen synnyttämä, eikä siis tekemällä tehtävä; mutta Kirjallisuuden Seuran tulee silloin sitä valvoa, ohjata, kehoituksilla edistää. Kirjallisuuden Seurasta sillä tavoin, otollisen ajan tultua, muodostuu joku Kirjallisuuden Akatemia, korkein arvostelijavalta kielen viljelyksen suhteen. Tämä mielestäni on tämän seuran tulevaisuuden virka.»

Miten Krohn ja Yrjö-Koskinen ja useat muut lienevätkin seuran vastaista toimintaa ajatelleet, tuskin he muuta ovat kaavailleet kuin tieteellisen auktoriteetin omaavaa, yhdistyksen muotoista kieli- ja kirjallisuusakatemiaa esimerkiksi silloin jo olemassa olleen yleistieteellisen Suomen Tiedeseuran ja myöhemmin perustetun Suomalaisen Tiedekatemian tapaan. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toiminnassa onkin niistä päivin ilmennyt runsaasti sellaista, mitä on pidettävä tähän suuntaan johtaneen kehityksen tuloksena. Seuraa ei aiheetomasti lueta maamme tärkeimpiin tieteellisiin seuroihin kuuluvaksi; se on jo

nyt se akatemia, johon Krohn ja Yrjö-Koskinen 1870-luvulla tähtäsivät — kuitenkin aivan erityisin varauksin. Toisin kuin mainitsemiäni akatemianluonteisten tieteellisten yhdistysten, joille on tunnusomaista jyrkkä eksklusiivisuus, Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimintaa on elähdyttänyt voimakas aatteellisuus, minkä vuoksi sen ovet ovat aina olleet opillisia ehtoja asettamatta avoinna jokaiselle seuran tarkoitusperät omaksuvalle. Huomattakoon, että kielen viljely, jota seuramme edustaa, kuuluu kaikille. Perustajiensa perintöä kieltämättä tämä seura tuskin sinänsä voisi muuttua — käyttäakseni tämänkertaisen aiheeni sanaa — pelkäksi tutkimuslaitokseksi, vaikka sellaisesta tulisi kysymys. Seura pysyy seurana, julkaisee edelleenkin alansa suomenkielistä tieteellistä ja yleistajuisempaa tietokirjallisuutta, ottaa jäsenistöonsä valistusta harrastavia kansalaisia, kutsuu kokouksiinsa yleisöä, ylläpitää ja kartuttaa kansallisten tieteiden kirjastoa ja aineskokoelmia jne. Muuttumatta akatemiaksi seura on tähänastisella toiminnallaan silti ensimmäisenä ollut luomassa edellytyksiä akatemianarvoiselle tutkimuslaitokselle. Muotojen vaihdellessa seuran toimintaan on asteelta soluttautunut laitosmaisuuutta. Eräitä työaloja, jotka ovat käyneet ylivoimaisiksi seuran hallita, on luovutettu erillisille arkistoille ja säätiöille, ei täälläkään unohdettaviksi, vaan omassa vallassaan kasvamaan ja tehostumaan. Lopullinen tavoite, ehyt kokonaisuus, ei viime vuosikymmenien aikana ole lakannut askarruttamasta mieliä. Tehostusta, vakinaistamista olemme kaivanneet. Tässä olemme kehittämisohjelmimme.

Mitkä sukujuuret liittänevätkin nyt ehdotusasteelle päässeän tutkimuslaitoksen Suomalaisen Kirjallisuuden Seuraan, Elias Lönnrotin perinnön vaalijaan, asiasta on tullut yleinen, valtakunnallinen tavoite. Vuoden 1965 akatemiakomitea toivoo asian kiireellistä edistämistä, mutta valmista tulosta täytyy

varmaankin vielä alistua odottamaan. Todettakoon siis lähinnä, että ajatus, idea on kypsytynyt selkeiksi sanoiksi. Sekin merkitsee jotakin. Vihdoin on syntymässä ehyt, kiinteästi organisoitu kielen ja kirjallisuuden tutkimuskeskus, jonka toivomme sulkevan piiriinsä kirjallisuuden sanan laajimmassa mielessä, siis kirjoitettuna tuotetun lisäksi runo- ja proosamuotoon kiteytyneen kansanperinteen uskomuksineen, tapoineen ja kaikkineen. Itsestään selvää on, että seuramme on ratkaistavalla tavalla oltava mukana tätä laitosta luotaessa. Kieli- ja kirjallisuusakatemiasta on enemmän kuin kahdenkymmenen vuoden kuluessa puhuttu paljon, olen itsekin puhunut siitä seuramme merkkipäivinä siksi usein ja äskettäin, että pelkään jo väsyttäneeni seuran ystävät vanhan teeman kertaamisella. Tällä kertaa on luullakseni tarkoituksellisesti luovuttu monimerkityksisen akatemia-sanan käyttämisestä, tämän alan painopiste on luonnollisen kehityksen tietä jo siirtynyt klassillisen akatemian tyyppistä työryhmien, laitoksen ja laitosryhmän puolelle. Erityisesti on tähdennettävä, että Suomalaisen Kirjallisuuden Seura on enemmänkin kuin ohjelmia valmistellen luonut perusedellytyksiä suunnitellulle laitostoitinnalle arkistoimalla rikkaita, joskin vielä jatkuvia täydennyksiä kaipaavia aineskokoelmia, runsaasti sellaisiakin, joita nykyaikana ei enää olisi mahdollista saada kerätyksi. Seura pani alulle kansankielen sanakirjan keräystyön. Se siirtyi seuralta Sanakirjasäätiölle ja on lähes loppuun saatettu; vanhan ja uuden (n. 1950-luvun taitteeseen ulottuvan) kirjakielen sana-arkistot riittävät sanakirja- ja tutkimustyön pohjaksi pitkälle. Seuran kirjallisuus- ja kulttuurihistoriallisen arkiston (puhumattakaan kirjastosta) ei tarvitse hävetä olemassaoloaan, vaikka niiden piirissä onkin vielä paljon tehtäviä. Kansanperinnearkistomme tunnetaan kaikkialla maailmassa.

Kun tutkimuslaitoksen perustaminen ennen pitkää joutuu valmisteltavaksi,

vastassa on kaikesta tästä riippumatta — tai ehkä osaksi juuri tämän monijakaisuuden johdosta — kosolti vaikeasti ratkaistavia yksityiskohtia. Onko esimerkiksi jo olemassa olevien, orgaanisesti pitkälle kehitettyjen ja eri tavoin hallittujen arkistojen ja muiden kokoelmien erillisine omistussuhteineen liityttävä osastoksi johonkin ennestään olemassa olevaan julkiseen yhteisöön vai toisiinsa yhtyen erotuttava täysin uudeksi valtion laitokseksi; tai olisiko toiminta ja varsinkin tieteelliset kokoelmat, joita ei voida vaikeuksitta vallata uudelle laitokselle, säilytettävä nykyisten omistajiensa, seurojen ja säätiöiden hallinnassa, mutta luotava niitä yhdistävä ja niiden toiminnan vakinaistava valtion liitosorganisaatio, toimi- tai valtuuskunta — vertauskohtana muinaistieteellinen toimikunta —, joka saisi auktoriteettinsa toisaalta valtiovallalta, toisaalta alan tieteellisiltä elimiltä, vähän siihen tapaan kuin rohkenin v. 1960 ehdotella »Tieteellisen tutkimuksen organisaatiokomitealle», joka suhtautui muistiooni (Virittäjä 1960 120—130) myönteisesti, mutta toivoi jo silloin asian joutuvan käsiteltäväksi omana erillisenä kokonaisuutenaan.

Miten uutena asiana ehdotettu komitea tehtävänsä ottaneekin, se joutuu käsittelemään hyvin vanhaa, kansallisia tieteitämme kauan askarruttanutta ja johonkin mittaan jo kehiteltyä tavoitetta. Mutta miksi luvassa oleva laitos muotoutuneekin, mitä siitä tullee, sen menestymisen edellytyksenä eivät tule olemaan vain perustettavat virat ja valtion rahoitus, eivät jo olemassa olevat kokoelmat ja erilaiset esityöt. Siihen vaaditaan ennen kaikkea saman aatteellisuuden säilymistä, joka elähdytti omaa akatemia-ideaansa kohti suunnistautunutta Suomalaisen Kirjallisuuden Seuraa sen aikoinaan juhliessa viisikymmenvuotista olemassaoloaan v. 1881; hengen alttiutta, epäitsekästä omistautumista kansallisten tieteiden alueilla suoritettavaan työhön. Älköön näitä sanoja käsiteltäkö

tavanomaiseksi päätospuheeksi, joka on saneltu seuran vuosikokouksen pöytäkirjaan sinne nohtumaan. V. 1881, osaksi vielä 50 vuotta myöhemmin, suomalaisista sivistyneistöä ympäröi toinen ilmapiiri kuin v. 1967. Nyt tuntuvat sellaiset sanat kuin aate, intomieli, idealismi menettäneen paljolti katettaan.

Surullinen tosiasia nähdäkseni on, että sitä mukaa kuin opillinen koulutus maassamme on yleistynyt ja tungos korkeakoulujen ovilla lisääntynyt, sitä mukaa on innostus tietämyksen syventämiseen humanististen tieteiden alalla laimentunut, ja lahjakkaimpien nuorten pyrkimykset ovat suuntautuneet toisaalle, sanottakoon käytännöllisempiin tai tuottavampiin tavoitteisiin. Kielessä, joka luo ajatuksen ja korottaa ihmishengen, nähdään yleisesti vain kommunikation väline. Uuden asennoitumisen syitä voisimme luetella: sosiaalisen paineen, elintasokilvan, skeptillisyyden kaiken sellaisen suhteen, minkä ennen on katsottu kuuluvan ihmisosan aateluuteen. Eikä aineellistumisen virtauksia vastaan ole helppo ponnistella yksilön, ei aina tieteellisen tutkimuksenkaan. Kansallisten tieteittemme kohdalla on jo pitkähkön aikaa saatu kokea, miten ne tehtävät, joita esimerkiksi kansankielen sanakirjatyö on voinut tarjota suomalaisesta filologiasta kiinnostuneille, ovat uhanneet jäädä ja ajoittain jääneetkin korkeatasoista työvoimaa vaille. Yhtenä syynä on ollut sivistyspolitiikassamme silloin tällöin ilmennyt nurjamielisyys sellaista kohtaan, mikä näkyvää hyötyä tuottamatta kysyy yhteiskunnan varoja. Mutta on muutakin. Ajateltakoon Nyky-suomen sanakirjan toimitustyötä, joka näistä esitutkimuslaitoksista — jos näin voi asiaa luonnehtia — oli voimaperäisimmän organisoitu ja nautti runsaampaa valtionapua kuin muut; sekin joutui kaiken aikaa kamppailemaan työvoimapulaa vastaan. Toimittajistoon kuului jatkuvasti 7—8 työntekijää, mutta parinkymmenen vuoden aikana siihen ennätti kuulua 30 henkilöä. Alusta

loppuun pysyneitä toimittajia oli kolme, useimmat luopuivat vuoden tai parin kuluttua. Ja mikä oli syynä. Kaiketi se, että työkenttä käsitettiin tilapäiseksi. Muuttuuko tilanne nyt?

Aktiivisesta laitostoiminnasta jo syrjään jäävänä veteraanina lopetan sanottavani vanhalle luvallisin pessimistisin varauksin. En näet voi eräänlaisin pelokkain tuntein olla odottamatta hetkeä, jolloin syntyvä tutkimuslaitos, olkoonpa se nimeltään vaikka Lönnrot-instituutti, ottaa vastaan ensimmäisen virkakuntansa. Pelokkain — miksi? Siksi, että tuntoni kysyy, vieläkö sama oman kansallisuuden arvostus, joka pari miespolvea takaperin johti nuorison kohotta-

maan henkiset arvot tärkeimmiksi ja yhteisen hyvän yksityisen edun yläpuolelle, on sellainen realiteetti, jota tässä kysytään. Mikään laitos, ainakaan tieteellinen instituutti, ei menesty vain palkkojen ja apurahojen varassa, ellei siinä asu oikea henki. Mutta toivoa saanen. Toivon, että kansaamme itsenäisyyteen kasvattava koululaitos, keskuudessamme tehtävä vapaa sivistystyö, korkeampi kulttuuri tieteineen, kirjallisuuksineen ja taiteineen, tämä kaikki samaan — ihmisyyteen — tähdäten lopultakin tasoittaa ajassa kamppailevat vastakohtaisuudet ja asettaa eetilliset arvot, kansakunnalliset niihin luettuina, niille kuuluvaan kunniaan.

MARTTI RAPOLA